

Іванова В.В.[°]

Мукачівський державний університет, кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки й методики, дошкільної та початкової освіти (м.Мукачево)

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО НАВЧАННЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ

В статті розглядаються наявні в психології уявлення про розвиток мотивації в дитячому віці; охарактеризовано особливості розвитку мотивів навчання у дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: мотивація, мотив, мотиваційна сфера, навчання, дошкільник

В статье рассматриваются имеющиеся в психологии представления о развитии мотивации в детском возрасте; охарактеризованы особенности развития мотивов учения у детей старшего дошкольного возраста.

Ключевые слова: мотивация, мотив, мотивационная сфера, обучение, дошкольни

The article deals with psychological concepts of motivation development in children; the features of learning motives development in preschool children have been characterized.

Keywords: motivation, motive, motivation sphere, education, preschool kid

Актуальність. На сучасному етапі розвитку нашої держави, де, орієнтуючись на інноваційний шлях розвитку, йде процес модернізації освіти, проблема формування позитивної мотивації дошкільнят до навчання набуває особливої значущості. Глобальні соціально-економічні зміни, які відбуваються в нашому суспільстві, зачіпають питання про безперервність освітнього процесу, що починається з дитячого віку.

Сучасний рівень розвитку науки пред'являє підвищені вимоги до психічної діяльності людини. Основна мета освіти полягає в тому, щоб готувати конкурентноспроможне підростаюче покоління. Тому освітні заклади покликані формувати у вихованців теоретичне мислення, починаючи з дитячого віку. Управління процесом засвоєння знань вихованців передбачає вплив на сам процес навчання і повинно бути спрямоване не на примус дітей до виконання впливів педагога, а викликати у дитини потребу в таких керуючих впливах і бажання їх виконувати. Для цього виховання, розвиток і навчання повинні спиратися на внутрішні сили дітей, якими, на нашу думку, є мотиваційна сфера.

Метою статті є вивчення теоретичних підходів до дослідження проблем формування позитивної мотивації дошкільників до навчання.

Проблема мотивації є актуальною як у вітчизняній, так і в зарубіжній психології. Аналіз наукових джерел з проблеми мотиваційної сфери показав існування різних підходів до дослідження даного феномена. Існують дослідження мотивації в рамках теорії особистості (М. Аргайл, К.Левін, А. Маслоу, Х. Мюррей, Д.Н. Узнадзе та ін), біхевіористських теорій (Р.С. Вудвортс, О.Моурер, Ж. Нюттен, Б. Скіннер, Дж.Уотсон, Е.Толмен, К. Хелл та ін), когнітивної психології (Дж.Аткінсон, У.Джемс, Г.Келлі, Р. Кеттелл, Л. Фестінгер, Ф.Хайнер, Х. Хекхаузен та ін), психоаналізу (А. Адлер, В. Вундт, У.Мак - Дауголл, З. Фрейд, К.Г. Юнг та ін), теорії діяльності (В.Г.Асеєв, Л.І.Божович, Л.С. Виготський, А.В. Запорожець, А.Н. Леонтьєв, В.С.Мерлін, С.Л. Рубінштейн, А.А. Файзуллаєв, та ін.)

Незважаючи на різноманітність підходів, мотивація розуміється більшістю авторів як сукупність, система різнорідних чинників, що обумовлюють поведінку і діяльність людини.

У більшості робіт розвиток мотивації дошкільнят досліджується в рамках психологічної готовності дитини до школи (І.В.Дубровіна, Є.І. Захарова, В.Д. Шадриков та ін.) Дана проблема найбільш ефективно вирішується в період підготовки дошкільнят до систематизованого навчання в умовах дошкільного навчального закладу.

Основною лінією розвитку мотивації в дитячому віці можна вважати перехід від імпульсивної, ситуативної поведінки дитини до формування стійких, соціально вироблених мотивів, які дозволяють людині опанувати своєю поведінкою. З позиції Л.І. Божович [1] розвиток потреб відбувається через зміну становища дитини в системі її взаємовідносин з соціальним оточенням. Дитина може відчувати емоційне благополуччя тільки тоді, коли вона здатна адекватно відповідати на пропоновані їй вимоги, що забезпечує розширення і сприяє виникненню кола нових потреб.

Поряд з появою своєрідних для кожного вікового періоду новоутворень і з розвитком мотиваційної сфери дитини, відбуваються якісні зміни в ієрархії мотивів і потреб.

О.К. Тихомиров для дітей дошкільного віку конкретизує закон онтогенетичного розвитку, згідно з яким постановка мети і її досягнення, спочатку розділені між дітьми і батьками, потім об'єднуються в діяльності дитини. Незважаючи на те, що навіть в 6-7 років мета остаточно оформляється у свідомості дітей лише по ходу дії, вже в 3-4 роки дитина починає свідомо планувати сенс своєї діяльності, тобто, починає проявлятися змістотворна функція мотиву.

Наступним новоутворенням у розвитку особистості дошкільника є супідрядність мотивів. А.Н. Леонтьєв [3] показав, що на основі супідрядності мотивів у дітей дошкільного віку з'являється можливість свідомо підкоряти свої дії віддаленому мотиву. Поведінка дитини тепер опосередковується репрезентованим чином (предметом або ситуацією) і дає можливість віднести дію на майбутнє. Дослідження А.Н. Леонтьєва показали, що супідрядність мотивів у дошкільника спочатку відбувається в безпосередній соціальній ситуації спілкування з дорослим. У наслідку дитина самостійно відмовляється від будь-якого одномоментного стимулу заради досягнення більш важливої мети.

Результати дослідження Н.І. Непомнящої [7] показали, що утримання і досягнення мети залежить від уміння дошкільника заздалегідь уявити собі майбутнє ставлення до результату своєї діяльності. Причому, для утримання сенсу своїх дій молодшому дошкільнику необхідна допомога дорослого, а для старших дітей цю функцію може виконувати предмет, пов'язаний з вмістом дій. У формуючому експерименті дітей навчали способам встановлення зв'язку мотиву і мети діяльності, в результаті чого у них сформувалися вищі рівні довільної регуляції і підвищилася продуктивність діяльності.

Проблема співвідношення мотивів і мети у дошкільнят також досліджувалася Я.З. Неверович. У її роботах описано, що для успішного виконання дії дитині необхідно спираючись на свій життєвий досвід зрозуміти, як

пов'язані мотив і результат дії, активізація емоційної уяви допомагає дітям заздалегідь уявити і пережити віддалені результати своїх дій [8].

А.В. Запорожець [2] висунув положення про зрушення афекту з кінця до початку дії. «Якщо на більш ранніх стадіях вікового і функціонального розвитку афекти виникають так би мовити «постфактум», в якості оцінки безпосередньо сприйнятої ситуації і вже досягнутого результату, то на пізніших генетичних щаблях вони можуть з'являтися до виконання дії у формі емоційного передбачення його можливих наслідків ... » [2, с. 18]. Емоційне передбачення допомагає дошкільнику зрозуміти сенс своїх дій для себе і оточуючих, а також уявити їх наслідки. Все це позитивно позначається на саморегуляції поведінки і супідрядності окремих мотивів дитини.

Крім того, актуальними для дошкільнят залишаються комунікативні та пізнавальні потреби, які виявляються ще в період дитинства.

В старшому дошкільньому віці відбуваються суттєві зміни в розвитку мотивів навчання. Істотна перебудова внутрішньої позиції дитини-дошкільника на рубежі дошкільного та шкільного віку відбивається, перш за все, саме на структурі мотиваційної сфери. Тому необхідно виявити відносну поширеність різних мотивів, які спонукають до навчання дітей шести і семи років.

У дослідженнях, проведених під керівництвом Л.І. Божович, виявлено, що у дітей 6-7 років виникає тяга до школи, бажання вчитися. При цьому бажання вчитися - основний мотив, а вступ до школи виступає як умова його реалізації. Дітей «приваблює саме навчання як серйозна, змістовна діяльність, яка призводить до певного результату, важливого як для самої дитини, так і для оточуючих дорослих» [1, с.222]. Велике місце у формуванні мотиваційної готовності до шкільного навчання Л.І. Божович приділяє розвитку пізнавальної потреби: «У дитини старшого дошкільного віку прагнення вчитися є етапом розвитку її первісної потреби у зовнішніх враженнях» [1, с.224]. Новий рівень розвитку пізнавальної потреби у старших дошкільнят виражається в тому, що у них виникає інтерес до власне пізнавальним завданням. «До кінця дошкільного і початку шкільного віку у дітей виникає якісно своєрідний етап у розвитку пізнавальної потреби - потреба в придбанні нових знань і умінь, яка реалізується в наших суспільних умовах у навчанні як суспільно значимій діяльності, що створює дитині нову соціальну позицію» [1, с. 227].

Суттєвим моментом у формуванні мотиваційної готовності до шкільного навчання є виникнення довільності поведінки і діяльності, тобто появи у дитини потреб і мотивів «такої структури, при якій вона стає здатною підкоряти свої безпосередні імпульсивні бажання свідомо поставленим цілям» [1, с. 227].

В якості мотиваційних новоутворень дошкільного віку Д.Б.Ельконін [13] виділяє наступні: свідому супідрядність мотивів, виникнення їх ієрархії, а також поява нових за своєю будовою опосередкованих мотивів. Ці новоутворення виступають передумовою шкільного навчання та формування позитивної мотивації до навчання.

Д.Б. Ельконін також вказує, що в дошкільньому віці «виникають нові типи діяльності і мотиви; відбувається інтенсивне засвоєння мотивів, характерних для відносин дорослих людей до діяльності і один до одного; виникає супідрядність мотивів і безпосередніх спонукань» [13, с.303]

Згідно з дослідженнями М.С. Неймарк у дитини досить рано складаються ієрархічні структури мотивів, які спочатку «засновані на домінуванні безпосередніх спонукань, підкоряють собі всі інші мотиви» [6, с. 147]. Таким чином, виникає мимовільна ієрархія мотивів. У процесі розвитку дитини і придбання нею певного досвіду відбувається перехід від безпосередніх спонукань до довільної ієрархії мотивів. Довільна і мимовільна ієрархія мотивів, на думку М.С. Неймарк, визначають спрямованість особистості.

Д.Б. Ельконін та Л.І. Божович вказують також і на виникнення моральних мотивів (почуття обов'язку) у дітей старшого дошкільного віку. «Старші дошкільнята стають здатними взагалі відмовитися від привабливої мети і зайнятися непривабливою для них діяльністю, керуючись лише моральними спонуканнями» [1, с.245], Моральні мотиви «являють собою якісно новий тип мотивації, що обумовлює і якісно новий тип поведінки» [1, с.244].

За даними М.І. Лісіної, що досліджувала розвиток і зміну форм спілкування дітей з дорослими в онтогенезі, для дитини 6-7 років характерно позаситуативно-особистісне спілкування - вища форма комунікативної діяльності в дошкільному дитинстві. Воно «служить цілям пізнання соціального, а не предметного світу, світу людей, а не речей» [4, с.294]. Позаситуативно - особистісне спілкування сприяє формуванню позитивної мотивації і готовності до шкільного навчання, важливою частиною якого є вміння дитини сприймати дорослого як вчителя і займати по відношенню до нього позицію учня з усіма витікаючими звідси наслідками.

У дослідженні М.Р. Гінзбурга [8] можемо простежити таку класифікацію мотивів дітей старшого дошкільного віку:

- пізнавальний (навчальний), висхідний безпосередньо до пізнавальної потреби;
- широкі соціальні мотиви, засновані на розумінні суспільної необхідності навчання;
- «позиційний» мотив, пов'язаний з прагненням зайняти нову позицію у відносинах з оточуючими;
- «зовнішні» по відношенню до самого навчання мотиви, наприклад, підпорядкування вимогам дорослих;
- ігровий мотив, неадекватно перенесений у нову - навчальну - сферу;
- мотив отримання високої оцінки.

К.Н. Поліванова [9] на основі цієї класифікації виділяє п'ять основних типів учнів:

1. «Дошкільнята». Діти цього типу мають вельми високий ступінь інтелектуальної підготовки до школи. Вони можуть прийти в школу вже вміючи читати, рахувати і т.д. Однак у них відсутня загальна готовність прийняти шкільні організаційні форми навчання. Іноді шкільна «незрілість» супроводжується інтелектуальною пасивністю.

2. «Майже учні». Даному типу дітей необхідна реальна присутність дорослого для виконання завдання. Причому участь дорослого зовсім не обов'язково має бути змістовною, дитині достатньо лише емоційної підтримки, погляду, кивка.

3. «Учні». Діти цього типу можуть діяти як учні незалежно від реальної присутності дорослого.

4. «Псевдоучні або школярі». Ці діти в ситуації навчальної взаємодії з дорослим віддають йому ініціативу, намагаючись отримати від нього формальні вказівки з виконання завдання. У певному сенсі таке ставлення до завдань є тупиковим. Воно буде перешкоджати змістовним відносинам учня і вчителя в навчальному процесі.

5. «Комунікатори». Ці діти прагнуть до безпосереднього спілкування, а не взаємодії з дорослим. Для них ситуація змістовного навчання видається ще однією можливістю поговорити і привернути до себе увагу.

Серед результатів досліджень К.Н. Поліванової [9, с.51] можна виділити наступні: у шестирічок набагато вище, ніж у семирічок, спонукальна сила ігрових мотивів (часто в поєднанні з іншими мотивами, наприклад соціальним або позиційним); до кінця першого класу сила ігрового мотиву у шестирічок знижується, але в цілому залишається досить високою; у дітей, які відвідують школу з шести років, до кінця першого року навчання присутність ігрового мотиву очевидніше, ніж у їхніх однолітків, які відвідують дитячий садок.

В останні роки інтерес до проблеми мотивації навчання дошкільнят помітно посилюється. Велике дослідження проведено М.В. Матюхін [5], яка виділяє дві великі групи мотивів: мотиви, закладені в самій навчальній діяльності, що відносяться до її прямого продукту, і мотиви, пов'язані з непрямим продуктом навчання, його результатом, в тому числі широкі соціальні, вузкоособисті і негативні. М.В. Матюхіна в своєму дослідженні показала, що при використанні методики з готовим переліком мотивів першокласники в основній своїй масі схилилися до мотивів самовизначення і самовдосконалення (тобто широким соціальним мотивам), далі слідували мотиви «благополуччя» (в основному прагнення отримувати гарні оцінки), на третьому місці опинилися мотиви, пов'язані з процесом навчання. Негативна мотивація, за отриманими результатами, не займає істотного місця в системі мотивів першокласників.

Проведений аналіз досліджень дозволяє виділити мотиви, які спонукають дитину-дошкільника до навчання: широкі соціальні та мотиви, пов'язані безпосередньо з процесом навчання (Л.І. Божович, М.В. Матюхіна та ін), ігрові (З.І. Мануйленко, Д. Б. Ельконін та ін), позиційні та оціночні мотиви (М.Р. Гінзбург, Л.С. Славина та ін), особистісні (А.Н. Леонтьєв, М.І. Лісіна та ін), моральні (Л.І. Божович, Д.Б. Ельконін та ін), мотиви змагань та самоповаги (В.С. Мухіна, Я.Л. Коломінський та ін.)

Незважаючи на різноманіття мотивів навчання, ряд дослідників (Л.І.Божович, М.Р. Гінзбург та ін.) провідними вважають три види: широкі соціальні, засновані на розумінні суспільної необхідності навчання; пізнавальний (навчальний) мотив, висхідний безпосередньо до пізнавальної потреби; ігровий мотив. Сприятливі розвитку мотивів навчання можливо завдяки використанню елементів сюжетно-рольової гри і цілеспрямованого навчання дошкільнят.

Висновки. Таким чином, теоретичний аналіз показав необхідність врахування ігрової діяльності, вдосконалення системи відносин дитини з дорослими і однолітками, задоволення потреб нижчого порядку (в безпеці, спілкуванні, любові і визнанні) при формуванні позитивної мотивації дошкільнят до навчання.

Список використаних джерел

1. Божович, Л.И. Проблема развития мотивационной сферы ребёнка: Изучение мотивации поведения детей и подростков / Л.И. Божович, Л.Г.Благонадёжина. - М., 1972. - 352 с.
2. Запорожец, А.В. Развитие произвольных движений. Избранные психологические труды: в 2 т. / А.В. Запорожец. - М., 1986. - Т. 2. - 296 с.
3. Леонтьев, А.Н. Лекции по общей психологии / А.Н. Леонтьев / под ред. Е.Е. Соколовой. - М., 2000. - 511 с.
4. Лисина, М.И. Общение, личность и психика ребёнка / М.И.Лисина. -Москва - Воронеж, 1997. - С. 291-300.
5. Матюхина, М.В. Мотивация учения младших школьников / М.В.Матюхина. - М.: Педагогика, 1984.
6. Неймарк, М.С. Направленность личности и аффект неадекватности у подростков/ М.С. Неймарк // Изучение мотивации поведения детей и подростков / Л.И. Божович, Л.Г. Благонадёжина. - М., 1972. - 352 с.
7. Непомнящая, Н.И. Становление личности ребёнка 6-7 лет / Н.И.Непомнящая // Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР.— М.: Педагогика, 1992. — 160 с.
8. Особенности психического развития детей 6-7 летнего возраста. — М.:Педагогика, 1988. - 135 с.
9. Поливанова, К.Н. Такие разные шестилетки. Индивидуальная готовность к школе: диагностика и коррекция / К.Н. Поливанова. -М.:Генезис, 2003.-271 с.
10. Поливанова, К.Д. Психология возрастных кризисов / К.Д. Поливанова. - М.: Академия, 2000. - 320 с.
11. Рубинштейн, С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. -М.:Л.: Учпедгиз, 1940. - 596 с.
12. Хекхаузен, Х. Мотивация и деятельность / Х. Хекхаузен. - 2-е изд. -СПб.: Питер; М.: Смысл, 2003. - 860 с.
13. Эльконин, Д.Б. Учебная деятельность - её структура и формирование / Д.Б. Эльконин // Избранные психологические труды. - М.: Педагогика, 1989.-С. 241-251.
14. Maslow, A. Motivation and personality. -New York, 1970.- 453 p.

Отримано 20.06.2014 р.

УДК 159.922

Каменська Н.Л. °

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, кандидат психологічних наук, доцент (м.Одеса)

Алтуніна Г.С.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, студентка 5 курсу

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ

Надано результати дослідження ролі соціального інтелекту та особистісних якостей на процес адаптації школяра до успішного навчання в середній школі. Указано, що соціальний інтелект, який відповідає за успішність спілкування дитини та її соціальну адаптацію, змінюється при переході з молодшої школи в середню. Статистично доведена наявність взаємозв'язку між особистісними якостями і соціальним інтелектом.

Ключові слова: соціальний інтелект, адаптація, молодші підлітки

Представлены результаты исследования роли социального интеллекта и личностных качеств на процесс адаптации школьника к успешному обучению в средней школе. Указано, что социальный интеллект, отвечающий за успешность общения ребенка и его социальную адаптацию, меняется при переходе из младшей школы в среднюю. Статистически доказано наличие взаимосвязи между личностными качествами и социальным интеллектом.

Ключевые слова: социальный интеллект, адаптация, младшие подростки